

Prof. dr Milo MARKOVIĆ

## TRANZICIJA I PRIVATIZACIJA I NJIHOVE POSLJEDICE

Proces tranzicije, ali ne i privatizacije, u bivšoj SFRJ, počeo je negdje 1965. godine, da bi na zamahu dobio za vrijeme Vlade Ante Markovića, i to u dosta povoljnim uslovima. Na unutrašnjem planu država je raspolagala sa relativno značajnom sumom deviznih rezervi, a i privreda je bila počela da izlazi iz recesije. Dohodak po glavi stanovnika kretao se oko 3000 USA dolara. Iz inostranstva su pristizali krediti po dosta povoljnim uslovima. Šta se htjelo postići sa tranzicijom? Praktično, tranzicija nije bila počela ni u jednoj zemlji bivšeg socijalizma, i ako su se neki poremećaji u tim zemljama mogli primijetiti.

Imperativni zadatak bio je da se prelazi na *tržišnu privredu*, što za našu zemlju i nije bila neka novost. Kako je poznato, za razliku od drugih socijalističkih zemalja u našoj zemlji je bilo nekih iskustava na tom planu. Trebalo je pomoću tzv. *šok terapije* savladati neke izuzetno teške probleme koji su osamdesetih godina prošlog vijeka pa na dalje pratili našu privredu. Naime, trebalo je savladati *stagflaciju*, jako izraženu *nezaposlenost i porast cijena*.

Najpoznatija žena ekonomistkinja *Džoana Robinson* (1903 do 1984. godine), za *inflaciju* je rekla da označava veliku nevolju koja više pogađa srednje slojeve. *Stagflacija* je takvo stanje, kada je prisutna jako izražena nezaposlenost i porast cijena.

Evo šta neki najpoznatiji ekonomisti svjetskog renomea kažu o inflaciji, kao jednom od najznačajnijih problema na ekonomskom planu. *Džon Majnard Kens* (1881. do 1946. godine) u radu *Traktat o monetarnoj reformi*, kaže: „Progresivno obescjenjivanje novca ne treba

smatrati slučajnim". Isti autor u radu *Ekonomске posljedice mira* kaže: „Ne postoji brži, a ujedno s tim i vjerni način koji bi svrgao postojeći društveni sistem nego obescenjivanje novca". Kada su ga pitali da li je za inflaciju ili deflaciju Kejnс je odgovorio da je za „blagu inflaciju", jer ona stimualtivno djeluje na privredni razvoj.

Istaknuti američki ekonomista Milton Fridman, za inflaciju kaže da je to porast cijena bez državnog ograničenja. Po njemu, inflacija je poželjena tamo gdje se želi postići brži privredni razvoj. Ona, ponekad pomaže ljudima, no u krajnjem slučaju ona je *loše obilježje*, i niko ne želi da preduzme odgovornost, zato što ona donosi. Prvi njen uzrok je uvijek veća količina novca u opticaju u odnosu na onu koja je potrebna. „Inflacija nije neizbježan pratilac privrednog razvoja, ali ga ne mora sprečavati" zaključuje Fridman.

Jedan od poznatijih američkih ekonomista, Nobelovac Džon Kenet – Galbrajt, prethodno kaže da novac gubi vrijednost, pa ni predsjednik SAD „nije u stanju da je održi". Nakon toga konstatuje da je *novac uzrok svih zala*. I pored te konstatacije, Galbrajt, govoreći o nastanku kapitalizma kaže da bi se on rodio i da nije bilo inflacije, ali su ga faktori oko nje „ubrzali, podmazali i stimulisali". „SAD su se rodile nošene *plamenom ne inflacije, nego hiperinflacije* koja se ne zaustavlja sve dok novac ne izgubi svoju vrijednost". (Dž. K. Galbrajt, „Novac", Zagreb 1978 – str. 17 i 18). Po njemu, papirni novac je ljudima u SAD-u „utjerao strah u kosti i natjerao ih da čine zločine". I na kraju, to parče papira, dovodi do porasta cijena i predstavlja simbol nesposobne vlasti.

Puel Semilston – tvorac *neoklasične sinteze* (pokušaj objedinjavanja kensijanstva i liberalizma) pod *inflacijom* podrazumijeva „period opšteg rasta cijena i faktora proizvodnje", a pod *deflacijom* podrazumijeva stanje kada većina cijena i troškova proizvodnje pada. Po njemu, prijeto opasnost od *galopirajuće* inflacije do koje može doći usljed povećanja najamnine i troškova proizvodnje, što dovodi do značajnih premećaja u privrednom i društvenom životu.

Jedan od najpoznatijih ekonomista bivšeg SSSR-a, akademik G. Milejkovski ističe da se kapitalistički svijet srio sa novom opasnošću proisteklom *iz inflacije*, koja je do tada dobila najveće razmjere. Tzv., planska inflacija, koju je svojevremeno Kejnс preporučio, i što se smatralo „kao viša mudrost ekonomske politike državno-monopolitičkog kapitalizma" morala je ustupiti mjesto galopirajućoj inflaciji" (Kriti-

ka savremenoj buržoaznoj političeskoj ekonomiji, „Nauk”, Moskva, 1977. godine – str.3). Pomenuti akademik, dalje kaže kada je 1936. godine izišlo glavno Kejnsovo djelo „*Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*”, glavna socijalna opasnost za kapitalizam bila je *masovna nezaposlenost*. Od početka 70-tih godina vlade razvijenih kapitalističkih zemalja bile su prinuđene da neprijateljem broj jedan proglase inflaciju.

Inflacija je veoma teška, posebno ako se pojavi u onom *supergalopirajućem vidu*, kakva je kod nas bila krajem 1993. i početkom 1994. godine. Tada je profesor dr D. Avramović pomogao koliko se to moglo pomoći, ali ni on „čarobnim štapićem” nije mogao da riješi ovaj problem koji je našu zemlju pritiskao duže vremena. Kako je poznato, privreda SFRJ je počela da se hvata sa teškoćama već 1980. godine pa na dalje. Do tada je gotovo sve išlo „kao po loju”. Činjenica je da je prof. Avramović preduzeo riskantni rez i odredio 1 DM (njemačka marka) vrijedi 7 dinara, što se ubrzo pokazalo kao nerealno. U toku nekoliko narednih godina, praktično 2001. godine, taj odnos se stabilizovao kao 1 DM = 30 dinara, što se neko vrijeme održavalo sve dok se nije pojavio evro, kao zvanična valuta većine zemalja EU.

Inflaciji nikako stati na put bar da se skine ispod 10%. U Srbiji je prošle godine iznosila 16,1%, dok se u Crnoj Gori stabilizovala na oko 3%.

Rodonačelnik teorije nezaposlenosti je poznati ekonomista Džon Majnerd Kejns, sa poznatim djelom „*Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*”.

Kejns je problem *nezaposlenosti* sasvim opravdano stavio u centar svojih istraživanja. To je bio period u kojemu je nezaposlenost pritiskala čitav kapitalistički svijet. Kejns je pošao od stavova svojih prethodnika, koji su direktno, odnosno indirektno tretirali ovu problematiku. Dok su njegovi prethodnici smatrali da je za kapitalizam karakteristična puna zaposlenost, on kaže da takvi stavovi ne odgovaraju stvarnosti. Njegovi prethodnici su govorili o „frikcionalnoj” nezaposlenosti i „voljnoj”, kada radnici neće da rade iz raznih razloga. Kejns ističe *nevoljnu* ili prinudnu nezaposlenost, koja je prisutna čak i u vrijeme prosperiteta. U galvnom radu Kejns kaže: „Iskustvo ukazuje da puna zaposlenost ili čak i stanje koje se približava punoj zaposlenosti rijetka je i kratkotrajna pojava (Dž. M. Kens, *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*”, „Kultura”, Beograd 1956. godine – str.280.). Po njemu, nivo zaposlenosti prije svega zavisi od investicija i štednje.

Tako je, po meni, nezaposlenost *pitanje svih pitanja*. Ja sam prije 20-tak godina objavio jednu obilniju studiju o problemima nezaposlenosti, još dok smo bili u socijalističkom sistemu. Tada sam ukazao na čitav splet okolnosti, vezanih za ovaj problem. Ne podcjenjujem inflaciju, ali kada bi se morao opredijeliti čemu dati prioritet, onda bi u prvi plan stavio nezaposlenost, jer ona kod nas nije nikada bila tako izražena kao sada. Na području Društvene zajednice Srbija i Crna Gora imalo je prije neku godinu više od milion i sto hiljada nezaposlenih. U Crnoj Gori taj broj je tada bio oko 90 hiljada, što znači stopa nezaposlenosti oko 30%. Sada je taj broj smanjen na oko 48 hiljada i stopa je nešto niža, blagodareći zapošljavanju u privatnom sektoru. Neki ekonomisti koji zagovaraju *totalnu privatizaciju* smatrali su da će jačanjem privatnog sektora riješiti ovaj problem. Ovaj sektor je donio neke povoljne rezultate kroz zapošljavanje, ali najčešće kroz zapošljavanje članova porodice. Loša strana masovne privatizacije došla je posebno do izražaja kroz likvidaciju velikog broja državnih preduzeća, gdje je dobar dio radne snage ostao bez posla. I ne samo u privredi nego i u društvenim djelatnostima (obrazovanju, zdravstvu) i državnoj upravi. Tako je u Crnoj Gori na tapetu preko 4.200 zaposlenih u državnoj upravi, tome se pridodaje i 6.000 tehničkog viška u ostalim društvenim djelatnostima, i to pretežno onih sa višom i visokom školskom spremom.

Prema autoru S. Prljeviću, stopa nezaposlenosti u Srbiji je sada 27%, a prema jednom novijem podatku iznosi od 22 do 23%. Znači, da su iza Srbije samo BiH, Makedonija i Albanija, gdje se stopa nezaposlenosti kreće i do 40%. No, i to nije tragedija. Prije neki dan je „Politika” objavila iz pera svoga dopisnika Tanje Vujović da je u Zimbabveu ta stopa 80%. Što se tiče razvijenog svijeta, najniža stopa nezaposlenosti u Evropi je: u Irskoj 4,3%, Luksemburku 4,4%, Austriji i Velikoj Britaniji 4,5%, Holandiji 4,6%, u Italiji 7,5%, u SR Njemačkoj 9,1%, u Španiji 8,4% i u Grčkoj 10,1%. U zemljama koje se nalaze u tranziciji najveća stopa nezaposlenosti je u Poljskoj 17,2%, u Slovačkoj 15,8% itd. („Politika” 23. 02. 2006. godine).

Najnoviji podaci govore: „Da se u zemljama EU planira puna zaposlenost do 2010. godine a da se u Srbiji do te godine očekuje stopa nezaposlenosti ispod 10%. Ovaj autor u svom članku kaže da je ovo „*najbolnija tranzicija*”. Ima, po meni, još nešto bolnije što ćemo vidjeti iz narednih izlaganja vezanih za privatizaciju, pljačku, špekulacije, korupciju i niz drugih pratećih momenata, koji su doveli najveći dio

stanovništva na rub gole egzistencije, da žive sa jednim, odnosno dva dolara dnevno, što po meni već nije život.

Ja nijesam pristalica ovakve *privatizacije* koja svakodnevno pogoršava, i onako loše stanje najvećeg broja građana. Ona dovodi praktično do dpljačke državne, odnosno svojevremeno zvane društvene svojine. Praksa svakodnevno pokazuje da se produbljuje *jaz* između bogatih i siromašnih. Pojedinci, a njih je veoma mali broj, se enormno bogate, i ne zna se čega sve imaju. Na drugoj strani, u našoj Republici prema zvaničnim podacima između 50 i 60% stanovništva živi, kako maločas rekosmo na nivou gole životne egzistencije. NIje mnogo potrebno objašnjavati kakav je to nesrećni život. A kakvo je stanje na drugoj strani, gdje se rađaju novi bogataši koji raspolažu milionima, kojima krupna preduzeća duguju desetine miliona, a neki od tih biznismena čak kontrolišu i po desetak preduzeća.

U Crnoj Gori se zna kakva je bila njihova materijalna baza u momentu slamanja socijalističkog sistema. Dobro bi bilo da nam neko odgovori na koji se to način steklo, pogotovo ako se zna kakve su intelektualne sposobnosti nekih od tih novopečenih milionera. Opravdano se ovakva privatizacija zove pljačka državne imovine, što je veoma blisko Marksovoj definiciji *prvobitne akumulacije kapitala*. Po Marks-u, to je proces nasilnog odvajanja proizvođača od sredstava za proizvodnju „ (K. Marks, „Kapital”, knjiga prva str.). Marks je ovo stanje slikovito prikazao na primjeru Engleske, tada najrazvijenije zemlje svijeta. Mi to prikazujemo u Srbiji na primjeru vladavine Miloša Obrenovića sredinom XIX vijeka.

Dobro su neki ekonomisti ovo stanje nazvali „*divljim kapitalizmom*”. Socijalistička partija Srbije u svom Programu ovakvu težnju za безусловnom privatizacijom je nazvala „zalaganje za opšti grabež i pljačku”. Razgovarao sam prije kraćeg vremena sa jednom grupom mojih bivših studenata, sada istaknutih privrednika, koji mi rekoše sljedeće (navodim misli u slobodnoj interpretaciji): „Profesore, kada ste nam predavali iz političke ekonomije, onaj odjeljak o društvenim odnosima u kapitalizmu, koji se zasnivaju na eksploataciji čovjeka po čovjeku isticali ste njenu surovost, upoređujući to sa „žudnjom gladnog vuka” gdje se nisu birala sredstva da se postigne što veći profit. Jedan od ovih bivših studenata, sada ugledni ekonomista, reče: „Svi smo mi mislili da Vi profesore mrzite kapitalizam, pa da skoro i ne birate riječi kako da ga predstavite u što lošijem svjetlu. E, dragi profe-

sore Vi tada nijeste rekli ni polovinu od ovaga što se sada dešava u nekim privatnim preduzećima u našoj Crnoj Gori a i šire”.

Ja sam bio pristalica da se u procesu privatizacije svim oblicima svojine daju ista prava, pa ko pokaže bolje rezultate tome dati prednost. Naši stratezi se nisu pridržavali onoga što je karakteristično za razvijaeni kapitalizam, gdje je državna svojina i danas veoma prisutna, čak po negdje i do 30% ukupnog bogatstva. Veoma brzo su se ukinule skoro sve državne ingerencije u privredi, i uporedo sa tim su se odstranila sva obilježja planske privrede, računajući da tržište nema nikakve veze sa planom. O ovoj problematici sam napisao prilično dosta u drugoj knjizi mog rada „*Socijalizam i kapitalizam – paralela*” i navodio stavove eminentnih ekonomista sa bivših jugoslovenskih prostora. Ovom prilikom ću se pozvati na poznatog jugoslovenskog ekonomistu, *prof. dr Branka Horvata* (nesuđenog nobelovca, sa kojim se nijesam u bivšoj SFRJ uvijek slagao, pretežno po pitanju uloge društvene svojine, gdje smo imali i žučnih rasprava). Profesor Branko Horvat u radu „*Istine i zablude tranzicije*”, decidirano kaže „da je tranzicija *restauracija kapitalizma sa elementima eksploatacije i mafijaštva*” (podvukao B. Horvat). I dalje u radu „*Tranzicija u zemljama jugoistočne Evrope*”, B. Horvat kaže: „Tranzicija predstavlja vještački stvorenu ekonomsku krizu, koja traje više od deset godina, i ne zna se kada će se završiti. Tranzicija je ideološka odluka kojom se ljudima sugerije da prelaze na viši režim, a faktički se ide na staro, na restauraciju kapitalizma sa karakteristikama kao što su mafijaštvo, eksploatacija i ekstremna raspodjela dohotka. To je velika *prevara*, koja umjesto da ekonomiju vodi napredovanju gura je u propast. U zaključku, on ističe još jednu značajnu misao. Tranzicija „procesom privatizacije, zapravo nacionalizuje socijalističko vlasništvo da bi se prvorilo u privatno kapitalističko. (prof. dr Branko Horvat je 80-tih godina sa svojom knjigom „*Politička ekonomija socijalizma*” bio najozbiljniji kandidat za Nobelovu nagradu. Pri glasanju bio je odnos 49 : 51.

Tranzicija u Crnoj Gori znatno brže je ostvarivana nego u Srbiji, jer se kod nas više žurilo da se što prije likvidira državna i društvena svojina, kako bi se što prije ostvarila totalna privatizacija. Ne znam, čija je to bila ideja, ali znam da društvena svojina nije imala ravnopravan položaj. Poznato mi je da se u početku zauzeo stav da se ona preduzeća koja su pozitivno poslovala ne privatizuju ali se od toga ubrzo odustalo.

Analizirajući stavove nekih istaknutih ekonomista Srbije, da se zaključiti da i oni nisu prezadovoljni postignutim rezultatima sveukupne reforme, posebno ne tranzicijom i u okviru nje privatizacijom. Tako, npr., *dr Boško Mijatović* (predsjednik Programskog savjeta Centra za liberalno demokratske studije) kaže: „Srbija ide u dezindustrializaciju” praktično u „agrarno društvo” XIX vijeka, a ne u servisnu privredu XXI vijeka. Ni na planu privatizacije nema zadovoljavajućih rezultata, jer se tamo tek na početku. Ovaj put kojim ide Srbija na početku XXI vijeka, Mijatović naziva trnovitim” kako bismo rekli, ni malo posut ružama”. Po njemu, ovdje nema državne pomoći i sve je okrenuto prema MMF-u i Svjetskoj banci, (a oni nisu baš široke ruke i uslovljavaju Vladu Srbije raznim rigoroznim mjerama). Neizbježni pratioci ovakvog stanja su ogromni deficiti u spoljnoj trgovini, koji otežava i onako teško stanje kroz povećanje spoljnog duga. Najgora strana je to što je sve ovo praćeno, kako kaže Mijatović: *korupcijom, krađom, pljačkom od strane novokomponovanih bogataša i novih biznismena* – podvukao B. Mijatović.

Pored korupcije, krađe i pljačke sve je više prisutna siva ekonomija, što je u našoj zemlji povezano sa ratnim zbivanjima (1999. godine) i sankcijama koje su dovele do međunarodne izolacije naše zemlje i štete koje se procjenjuju na preko 100 milijardi dolara. Najveća šteta je izazvana zastojem u materijalnoj proizvodnji, koja je opala za oko 50% od onoga što smo imali u momentu raspadanja SFRJ.

Nikako da se dostigne odgovarajuća *stopa privrednog rasta*, a ona je generator svakog napretka. Jedna takva optimalna stopa je glavni garant izlaska iz ove ne samo ekonomske nego i svestrane krize kojoj se za sada ne vidi kraj. Takvo stanje je pogoršalo odnos između Srbije i Crne Gore s jedne strane i posebno Slovenije i Hrvatske s druge strane. U Sloveniji je, npr., dohodak per capita, oko 18.000 dolara što je za oko šest puta više nego u Srbiji, a sedam puta više nego u Crnoj Gori. U Hrvatskoj je 2003. godine dohodak per capita bio veći za 270% nego u Srbiji. U Srbiji je te godine industrijska proizvodnja bila manja za 3% u odnosu na 2002. godinu, a u Hrvatskoj za isti period veća za 4,3%; Inflacija te godine u Hrvatskoj bila je tri puta manja nego u Srbiji; neto plate su u Hrvatskoj iznosile 6.000 eura, tri puta veće nego u Srbiji koje su iznosile 18.191 dinar; izvoz robe na strana tržišta u Hrvatskoj veći je za 2,5 puta nego u Srbiji. Jedini pokazatelj gdje je Hrvatska neuporedivo u lošijem položaju od Srbije i Crne Gore je-



ste da je ona dužna 23 milijarde i 800 miliona dolara, a Srbija 13 milijardi i 800 miliona dolara. Zemlje sa kojima smo se upoređivali petnaestak godina ranije, Bugarska i Rumunija sada su po dobrom dijelu pokazatelja ispred nas. Navodim neke podatke vezane za Republiku Crnu Goru: dohodak per capita Crne Gore 2002. godine bio je 1.800 evra, a 2005. godine 2.240 evra; prosječna plata zaposlenih u 2005. godini bila je 213 evra; stopa nezaposlenosti bila je 2004. godine 27,7%, a 2005. godine nešto niža; 2004. godine broj nezaposlenih je iznosio 58.950, a 2005. godine 48.848; inflacija u 2005. godini je iznosila 3,4%; a deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni 330 miliona USA dolara.

Jedna od velikih boljki privrednog sistema u našoj zemlji SCG je *deficit* spoljnotrgovinskog bilansa, koji iz godine u godinu stalno raste, čak i po tri milijarde dolara godišnje. Prema zvaničnim podacima u Srbiji je bio 2005. godine 6,5 milijardi dolara. Praktično se dešava da se uvoz našim izvozom jedva pokriva za 1/3 i ako se stalno insistira da se proizvode materijalna dobra koja bi imala bolju prođu na svjetskom tržištu. Rezultati se nešto poboljšavaju u poslednju godinu-dvije ali i dalje državni dug raste, a zemlja pada u zavisnost od svjetskih moćnika, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i moćne evropske banke, koje su pod uticajem najmoćnijih svjetskih sila SAD i EU.

Sve ovo do sada rečeno vodi izuzetno velikoj nedaći, kakve nije bilo do sada u našoj zemlji, tj. *siromaštvu*, koje je, po meni, izazvano prije svega privatizacijom i velikom nezaposlenošću. *Prvo, da vidimo šta je to siromaštvo?* Prije svega, danas siromašnih ima mnogo, posebno u zemljama koje se nalaze u tranziciji (mnogo veće siromaštvo je na Afro-azijskom kontinentu što nije u domenu naše analize): Siromašni su oni za koje je veliki pisac rekao „*poniženi i uvrijeđeni*”, a ja bih dodao i prezreni, koji su maltene odbačeni od bogatog dijela društva, koji je ogromna manjina, maltene ni 5%. Siromaštvo umjesto da se smanjuje, ono se, na žalost, neprekidno povećava i apsolutno i relativno. Jedan od tih razloga su privatizacija i nezaposlenost, o čemu je bilo do sada riječi. Privatizacija svakodnevno izbacuje na ulice prekobrojene koji postaju tehnološki višak, koje je Marks nazivao rezervna armija rada. Već smo konstatovali da ovi novokomponovani bogataši nijesu skoro ni po čemu humaniji od klasičnih kapitalista. Duša i srce im je skoro isto. „Svi oni koji su imali iluzije da je *tranzicija* brz, lak i elegantan proces prevarili su se. To je zapravo vrlo tegoban, slo-



žen i mučan proces koji zahtijeva odricanje, ali se taj proces mora proći da bi nam bilo bolje,” kaže dr Sreten Vujović, profesor Univerziteta u Beogradu. I ja bih bio raspoložen da sve ove nevolje i nedaće istrpimo ako bi naši potomci živjeli bolje. Lično u tako nešto sumnjam.

Sadašnja vlast u Srbiji i Crnoj Gori, tj. oni koji se sada najviše pitaju, napadaju bivše komunističke vlastodršce da su se mnogo obogatili na račun društvene imovine. Ne isključujem mogućnost da je nečega takvog moglo da bude u posljednjim godinama socijalizma, ali su ti pojedini slučajevi bili minorni u odnosu na sadašnje stanje. Ovo enormno stanje, kakvo imamo sada, uzelo je maha u posljednjih 4 do 5 godina.

Privatizacijom državne i društvene imovine razvlašćena je radnička klasa koja je za posljednjih 40 do 50 godina stvarala ogromno materijalno bogatstvo. Ko danas raspolaže sa tim bogatstvom? Još po malo država, a znatno više umješni i uspješniji pojedinci koji se nalaze na raznim odgovarajućim dužnostima u privrednom i državno-političkom vrhu. Tako oni dobijaju plate po 10 do 15 puta veće od prosječnih radnika, a po nekoliko puta veće od ministara i državnih funkcionera. A šta tek dobijaju kada napuste te fotelje i pođu na neka možda udobnija mjesta? Mnoga od tih državnih preduzeća su prestala da rade a svojevremeno su bila značajan faktor privrednog razvoja. Jaz između bogatih i siromašnih se neprekidno produbljuje na štetu ovih posljednjih.

Nesrećno stanje u koje smo zapali posljednjih 15 godina bacilo nas je na začelje Evrope, gdje smo tamo zajedno sa BiH, Makedonijom i Albanijom.

Još jedan pokazatelj upoređivanja Srbije i Slovenije. Taj odnos per capita 1989. godine Srbija – Slovenija bio je 2.900 : 4.500 dolara. Evo jedan drastičan primjer kojega navodimo decidirano: „Srbija bez Kosova i Metohije imala je 1990. godine 50% slovenačkog proizvoda. Danas Srbija ima 13% onoga što ima Slovenija. Dohodak per capita približno 2.500 : 18.000 dolara”. Da bismo dostigli polovinu sadašnjeg slovenačkog stanja, potrebna nama je stopa rasta od najmanje 8%, pod uslovom da njihova stopa ne bude veća od 3% za neku deceniju. Ugledni ekspert Stanoje Stojanović kaže: „Imali smo 1990. godine društveni proizvod od devet milijardi dolara, a da smo se tranzicijom uspješno razvijali imali bi 2000-te godine 30 milijardi”. Pri opštem saznanju naša privreda je pala na nivo iz 1969. godine tj. za 30 godina smo u nazatku, dok najveći dio razvijenog svijeta ide napri-

jed. Perspektive ne samo da nijesu ružičaste nego su i tamne, da ne rečem crne („Politika” – 26.05.2002. godine). Da bi kompletirali ovu radbotu prenosim još jedan stav sa *Međunarodne konferencije o samoubitstvima*, održane u Ljubljani juna 2002. godine, gdje se konstatovalo: „*Sa tranzicijom sve više samoubitstava*”. Načelnik za mentalno zdravlje Svjetske zdravstvene organizacije, dr. Wolfgang Ruca, kaže: „Samoubitstvo kao pojava širi se Evropom, a to je u vezi sa tranzicijom i promjenama u društvenim sistemima. U svim evropskim zemljama koje su prošle kroz tranziciju primjetno je da ljudi gube povjerenje u osnovne vrijednosti, manje se druže, žale se na slabljenje pojedinačnih veza, postaju nemoćni i sve više gube smisao za život” („Politika, 7. 06. 2002. godine).

I naš poznati naučnik dr Jovan Marić, direktor Instituta za psihijatriju KC Srbije kaže: „Naši mladi ljudi su konfuzniji i u panici i žive u tzv. moralnom vakumu, jedan sistem vrijednosti je potpuno srušen a drugi nije izrađen” (isto). Naveo sam stavove nekih poznatih profesora, naučnika, sociologa i psihologa – najčešće su negativni, no ima i pozitivnih. Ja sam u početku rekao da sam protiv ovakvog tipa privatizacije, uglavnom zbog dva razloga: Prvi, zašto se najveći dio onih koje smo mi zvali radnička klasa (neposredni proizvođači koji su ostali posredstvom privatizacije bez sredstava za proizvodnju, po čemu mi decenijama zaostajemo ne samo iza visokorazvijenih nego i u odnosu na srednjerazvijene zemlje sa kojima smo se dugo upoređivali. Kao da je nestalo onog poleta i entuzijazma, sa kojim smo se ponosili i izdvajali od mnogih iz našeg okruženja. A to je rezultat izmijenjenih društvenih odnosa i položaja čovjeka u njima. Na kraju bih nešto rekao o tranziciji u nekim zemljama bivšeg socijalističkog bloka.

Zemlje bivšeg SSSR tzv. Zajednica nezavisnih država ima u skoro svim zemljama loše rezultate procesa tranzicije i privatizacije. Tek u posljednjih 4-5 godina Rusija se počela izvlačiti veoma duboke krize. Poznato je da je ona bila do raspadanja SSSR-a druga moćna svjetska sila. Prema zvaničnim podacima objavljenim u dnevnoj štampi iz Rusije je za vrijeme vladavine Jelcina preneseno preko 400 milijarde dolara u inostranstvo. Dolaskom na vlast predsjednika Putina stanje se značajno popravilo. U zemlji je sada značajno visoka stopa privrednog rasta i blagodareći bogatim sirovinama, prije svega nafti i gasu Rusija izlazi iz krize. No, katastrofalno stanje je vezano za natalitet što ozbiljno ugrožava Rusiju kao najveću svjetsku državu. Njeno sta-

novništvo rapidno opada pa se moraju na tom planu preduzimati odgovarajuće mjere, ako bi Rucija htjela da bude ono što joj pripada na evropskoj sceni.

## ZAKLJUČAK

Reforme koje sprovodimo već duže vremena su od posebnog značaja, ali dolazim do zaključka da smo bili najčešće kratkog daha i nije smo ih nikada doveli do kraja, i to ne samo za ovih posljednjih 15 godina, nego se to odnosi i na one reforme i socijalističkog perioda. Ozbiljno sam proanalizirao brošuru „*O agendi ekonomskih reformi u Crnoj Gori*”, i još neke materijale koji govore o privrednom razvoju naše Republike. Svi učesnici rasprave u ovom dokumentu dali su svoje poglede na ovaj veoma značajan problem naše Republike.

Na mene je najbolji utisak ostavio izlaganje akademika *Brana Šoškića*, pa koristeći te ideje i neke svoje stavove, htio bih nešto da kažem kao zaključak u ovom mom radu.

Predsjednik Vlade Milo Đukanović u svom podužem izlaganju je iznio ciljeve reformi, onako kako ih njegova Vlada vidi: „Transformacija i izgradnja ekonomskog sistema koji će moći nesmetano da funkcioniše u okviru tekućih regionalnih, evropskih i globalnih integracija, i da se nosi sa pojačanom međunarodnom konkurencijom” (Agenda ekonomskih reformi u Crnoj Gori” – izdanje CANU, str. 16).

Akademik Šoškić veoma jasno i koncizno kaže kako treba reformi pristupiti s tačke gledišta njenih ciljeva i tačke gledišta metodologije. Reforma nije trenutni, nego dugotrajni proces, koji prije svega mora imati svoj jasno definisani *cilj*. Ako toga nema neće se ostvariti ono što je zadatkom postavljeno. Po meni, u datom momentu Crna Gora mora odrediti strateške grane privrednog razvoja, a to su poljoprivreda, turizam, saobraćaj i energetika. Uz ovo da bi se ostvario željeni cilj potrebno je definisati stavove na planu rješavanja *nezaposlenosti i siromaštva*. Uporedo sa tim nužno je obezbijediti pristojnu stopu privrednog rasta, a ona je kako smo već napomenuli generator privrednog razvoja, i kao takva veoma značajna, jer ako se ne obezbijedi ova stopa na pristojnom nivou, bar 5-6%, još dugo ćemo ostati na začelju Evrope kojoj želimo da se priključimo. Ne znam, koliko smo danas u stanju da forsiramo proizvodnju finalnih proizvoda za izvoz, kako bi u dogledno vrijeme koliko-toliko smanjili visoki deficit u spoljnotrgovinskoj raz-

mjeni, a da ne govorimo o smanjenju duga prema inostranstvu. Za sve ovo trebaju značajna sredstva, koja naša Republika u datom momentu nije u stanju da obezbijedi. Ja sam svojevremeno mislio da bi se dio sredstava iz privatizacije mogao usmjeriti u investicionu djelatnost, no kako je praksa pokazala, ta sredstva su po odluci Vlade bila usmjerena u druge oblasti.

Prof. dr Milo MARKOVIĆ

TRANSITION AND PRIVATIZATION AND CONSEQUENCES  
OF THOSE MEASURES

*Summary*

Inflation and unemployment – the stands of the most prominent world economists: J. Keynes, J. Robinson, J. Milton Freedman, academitian Milekojski and others. The situation in our country in 1993/94 and the measures of professor D. Avramović.

Unemployment is the key question especially in Serbia and Montenegro. The unemployment rate in our country is among the highest in the whole of Europe. The European Union plans to guarantee full employment by 2010 and Serbia to stabilize unemployment around 10% by the same year.

I am not in favour of the form of privatization being executed in Montenegro which broadens the gap between the rich and the poor. The latter barely make their ends meet while the former wallow in money. Such privatization means robbing the state of its property as well as acquisitioning the socially owned property. The situation which results from these measures is nothing but the «wild capitalism», the one that Marx described in „Capital” as the early form of accumulation of capital.

My opinion is that all forms of privatisation should be given equal opportunities, so the one that proves to be the most vital is supposed to gain priority. The stands of some prominent economists are similar to mine. Professor Branko Horvat said the following about transition: „It is the restauration of capitalism with elements of exploitation and mafia like business dealings”. Some prominent economists from Serbia are not content with such situation. They call such way of privatisation a thorny path paved with corruption, stealing and robbery on the part of the newly rich.

Comparative indicators of these processes in the countries of former Yugoslavia and some countries from the former socialist block; how to get out of the overall poverty which positiond Serbia and Montenegro at the very bottom of the list of European countries; what is to be done to overcome such state?